

TÜRK MƏNŞƏLİ SÖZLƏRİN (TMS) RUS DİLİ AREALI HAQQINDA

RAMİZ NOVRUZOV

Müasir Rus dilinə bələd olanlar bu dildə daha çox işlənən **kişlak, arşın, karrandaş, kirpiç, loşad, tovar, utyuq, koçevət** kimi sözlərə, **Kutuzov, Arakçeyev** kimi soyadlara, **Karqalı, Takmık** kimi toponimlərə az təsadüf etmir və onlar çox vaxt həmin sözlərin Türk mənşəli olmasına o qədər də diqqət yetirmirlər. Əslində isə dövrümüzün zəngin dillərindən olan Rus dili də, digər dillər kimi, “xalis” dil deyil, onun, hətta başqa dillərin də TMS-dən ibarət zəngin söz fondu var. Tanınmış Türkoloq N. K. Dmitriyev yazır ki, “Bölqar dilinə Türk dilinin, Rus dilinə Tatar dilinin təsiri, Ərəb dilinin İspan, Roman dillərinin İngilis dilinə təsirindən daha artıq olmuşdur” (N. K. Dmitriyev. *Stroy tyurkskix yazıkov*, M., 1962, səh. 504). Qeyd edək ki, Macar dilində 800 sözün, Moldav dilində toponimlərin 7 faizinin TMS-dən təşəkkül tapması da Türkoloqların diqqətindən yayınmayan və TMS-in zəngin arealını göstərən faktlardandır.

Etimoloji və izahlı lüğətlərdən də aydın olur ki, Rus dilində işlənmiş və indi də işlənəndə olan xeyli TMS var. Sözsüz ki, bir sıra geniş çözümlərə baxmayaraq, hər bir Türk mənşəli sözün Rus dilinə hansı tarixi mərhələdə, hansı Türk dilindən keçməsinin elə araşdırılmamış məqamları var ki, onlar indi də öz tədqiqatını gözləməkdədir.

Azərbaycan xalqı ilə tarixi, ədəbi əlaqələrin nəticəsində TMS-in bir hissəsinin Rus dilinə Azərbaycan Türkçəsindən də daxil olmasına şübhə yoxdur. A. S. Puşkin, M. Y. Lermontov, B. Marlinski, L. N. Tolstoy kimi Rus şair və yazıçıları Qafqazla bağlı əsərlərində xeyli Azərbaycan sözü (**aqa, sultan, arak, çapçap, donnux, muştullux** və s.) işlətməmiş, “Rus şərqsünaslığının patriarxı,” Azərbaycanlı alim Mirzə Kazım Bəy L. N. Tolstoya Türk dilini Azərbaycan dilinin faktları əsasında öyrətmişdir.

TMS-in (Türk dilləri vasitəsilə daxil olan Ərəb və Fars sözləri də nəzərdə tutulur) Rus dili arealının tarixi o qədər də yeni deyil. F. E. Korş, T. M. Meliorans-

ki, N. K. Dmitriyev, N. A. Baskakov, İ. Q. Dobrodomov kimi Türkoloqlar bu məsələni daha qədimdən başlayıb Monqol imperiyası dövrünədək araşdırmışlar. Aydın olmuşdur ki, TMS ictimai-siyasi, tarixi hadisələrin burulğanlarında tullantıya çevrilməmiş, yaşamış, maraqlı yol keçmiş, hətta bəzi hallarda tarixi səhvlərə düzəliş də gətirmişdir. Məs.: XIX. əsrin görkəmli Rus rəssamı İvan Konstantinoviç Ayvazovski'nin bəzi müəlliflər tərəfindən (N. S. Barsamov, İ. K. Ayvazovski, M., 1967; *Ayvazovski, dokumenti i materialı*, Yerevan, 1967) Erməni mənşəli olması iddia edilir. Lâkin rəssamın soyadındaki **ayvaz** sözü onun həyatındaki qaranlıq məsələləri, soyadı və atasının adının verilmə səbəblərini, əcdadlarının Erməni deyil, Türk olmasını işıqlandırır. Bunun üçün ən etibarlı əsas rəssamın göstərilən müəlliflər tərəfindən xəbisliklə gizlədilən öz sözləridir. Həmin sözlərdən anlaşılır ki, 1770-ci ildə Rus - Türk müharibəsi zamanı Rumyansev'in komandanlıq etdiyi Rus ordusu Benderi qalasını mühasirəyə alır və qalada qanlı qırğınlar törənir. Benderi paşasının katibi ağır yaralanmasına baxmayaraq, qucağındakı çocuğun xilasına çalışır. Ölüm təhlükəsi körpəni yaxalarkən bir Erməni döyüşçüsü uşağın "xaçpərəst olması" yalanını söyləməklə onu - gələcək rəssamın atasını ölümdən qurtarır. Erməni körpəni himayə edir və ona **Konstantin** adını və Türk dilində katib mənəli **ayvaz** sözü ilə bağlı **Ayvazovski** soyadını verir (F. İ. Bulqakov, *İ. K. Ayvazovski i yego proizvedeniya*, Sankt-Peterburq, 1901). Maraqlıdır ki, **Konstantin** adı da Türkiyə'nin İstanbul şəhərinin keçmiş adı **Konstantinopolla** səsləşirdi. Azərbaycan dilində **eyvaz**, Orta Asiya Türklərinin dillərində **avaz**, **ayaz**, **əvəz**, **auéz** şəklində işlədilən Türklərin **ayvaz** sözü XVII-XIX. əsrlərdə hərbi gəmi cərrahlarının yardımçılarna, sonralar isə bütün yardımçı şəxslərə verilən ad imiş. Xilaskar Erməni döyüşçüsü nəcib hərəkət edərək **Ayvazovski** soyadını da həlak olan Benderi paşası katibinin - yardımçısının adı, atasının ölümündən sonra onun **əvəzinə** yaşayan kimi əbədiləşdirmiş, körpəyə öz millətinə aid ad və soyad verməmişdi. Bəs bu nəcib Erməninin xələfləri necə? Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, onlar nəinki faktik hadisəni gizli saxlamaqla öz sələflərinə naxələflik etmiş, hətta rəssamın milliyətçə Erməni olmasına sübut etməyə çalışmışlar. Əsərlərinin əksəriyyətinin "Qara dəniz", "Yalta", "Kerç", "Köhnə Feodesiya" və

s.) tarixi Türkiyə və ona yaxın olan ərazilərin portretini əks etdirməsi də rəssamın əsil əcdadlarına bağlılığının əlaməti sayıla bilər.

Ümumiyyətlə, Rus Türkoloqları Türk mənşəli belə onomastik vahidlər sahəsində sanballı araşdırmalar aparmışlar, Məs.: N. A. Baskakov *Russike familiii tyurkskoqo proisxojdeniya* (M., 1970) kitabında 300 Rus soyadının, “Tyurkizmi v nazvaniyax moskovskoqo ulits” (*Sovetskaya tyurkoloqiya*, 1979, No. 2) məqaləsində Moskva şəhərinin 95 küçə, dənə və meydanca adlarının TMS-dən əmələ gəldiyini qeyd edir. Həqiqətən, Rus dilinin onomastikasından bir çox yazıçı və alimlərin, ictimai xadimlərin soyadlarının, təxəllüslərinin, obraz adlarının TMS-lə bağlılığına dair maraqlı faktlar gətirmək olar. Məs: tanınmış Rus yazıçıları Saltıkov-Şedrinin soyadında **saltık** qazax dilində şıx geyinən, modabaz mənalı **saldıq** sözündəndir. İ. S. Turgenev'in soyadındakı **türgen** (sürətli, tələsik) Monqol, Türk sözləri, N. V. Qoqol'un soyadındakı **qoqol** Qırğız dilindəki **köqöl** (göy, yaşılbaş sona, ördək) sözü ilə əlaqədardır. Yazıçı Arkadi Petroviç Qolıkov **Kür** (çay) sözü ilə bağlı olan Kursk şəhərində anadan olmuş, obrazlarına Türk mənşəli adlar (Timur i yeqo komanda) vermiş, özü isə **Qaydar** təxəllüsünü götürmüşdür. **Timur** adı **dəmir** sözü ilə bağlı olub, yəqin ki, (dəmir kimi möhkəm, cəsur) mənalarında düşünülmüşdür. **Qaydar** isə Ərəb mənşəli **Həydər** sözündən olmaqla, (aslan, şir), məcazi mənada (igid, cəsur) deməkdir. A. Qaydar, doğrudan da, adındakı mənaya uyğun olaraq, faşizmlə döyüşlərdə qəhrəmancasına həlak olmuşdur.

M. İ. Qolennişev Rus sərkərdəsi M. İ. Kutuzov'un ilkin soyadıdır. M. İ. Qolennişev gəncliyini Həştərxan'da (burada Türk dilli xalqlar Tatarlar yaşamış və indi də yaşayırlar) hərbi qulluqda keçirmiş, Türkiyə'də diplomat, 1812-ci il Rusiya - Fransa müharibəsində Ali Baş Komandan olmuşdur. Türkiyə ilə əlaqədar fəaliyyətindən sonra Qolennişev'in **Kutuzov** soyadını qəbul etməsi inandırıcı görünür. Həmin soyad isə Türk dillərindəki **quduz** (hirsələnmək, qudurmaq) sözündəndir. Ola bilsin sərkərdəyə bu ad bizim başa düşdüyümüz mənada yox, XVIII əsrə qədər başa düşülən **qoçaq, igid** mənalarında verilmişdir.

Ümumiyyətlə, bizcə, **Qaydar, Kutuzov** kimi adlar təsadüf sayıla bilməz. Bir çox tanınmış şəxsiyyətlərin bağlılıqları xalqlara və onların mədəniyyətinə

hörmət əlaməti olaraq, ad, soyad, təxəllüs götürmələri halları az deyil. Məs.; Azərbaycanlı alim M. Kazım bəy **Aleksandr** adını (Aleksandr Qasımoviç Mirzə Kazım bəy) və xristianlığı qəbul etmişdi. Fransız yazıçısı M. F. Volter Şərqlə bağlı dini fanatizmi, istibdadı pisləyən “Fanatizm, yaxud Məhəmməd Peyğəmbər” faciəsini yazmış, bununla bağlı **Fatimə** təxəllüsünü də götürmüşdü. Hazırda Almaniyada yaşayıb - yaradan, elmi yaradıcılığı Türkiyə və Azərbaycan filologiyası ilə sıx bağlı olan Alman alimi Hans Peter Şmide İslam dinini və **Əhmed** təxəllüsünü qəbul etmiş, hətta ailə üzvlərinə də Şərq adlarını vermişdir. A. S. Puşkin **Yeniçər Aminoglu**, P. Y. Petrov **Aşiq**, A. İ. Gertsen və A. S. Qriboyedov **İsgəndər** (öz adlarındakı Aleksandr'ın Şərq variantı kimi) təxəllüsləri ilə yazırdılar. Bu təxəllüslərin bəziləri gizli imza, bəziləri də ənənə və üslub idi. Məs.: A. S. Puşkinin təxəllüsü gizli imza idi. O bu imza ilə yazdığı şerdə Türkiyə Erzurumu ilə Avropalaşmış İstanbul'un təzadlarını göstərmiş, P. Y. Petrov isə **Aşiq** təxəllüsünün səbəbini özü açıqlamışdı: “Mən Hafiz kimi qəzəllər yazdım, hətta sevgili mənasını bildirən Fars mənşəli **Aşiq** təxəllüsünü də götürdüm (Bax. V. Q. Belinskiy *i yeqo korrespondenti*, M., 1948, səh. 237).

Tanınmış Rus alimləri K. A. Timiryazev'in soyadı Türk mənşəli *dəmir* və Əreb mənşəli **qazi** sözündəndir. İ. M. Miçuri'nin soyadı **baçur**, **biçur** sözlərinin fonetik variantıdır və Tatar dilindəki *bay* və *çura* (bəy oğlu) sözlərindən formalaşmışdır. Keçmiş SSRİ-də dövlət xadimləri olan M. Z. Saburov və B. P. Buqayev'in soyadlarının **səbr** və **buğa** sözləri ilə, futbolçular Kolotov və Şalimov'un soyadlarının **qoltuq** və **səlim** (sakit, sakitlik) sözləri ilə bağlılığı barədə fikirlər var. **Suvorov**, **Araqçeyev**, **Şarapov**, **Çapayev**, **Barsukov**, **Aksakov**, **Karatayev** kimi Rus soyadları da **süvari** (Fars sözü səvar - atlı), **araqçı** (araq hazırlayan), **şərəf**, **çapmaq**, **porsuq**, **axsaq**, **qara** sözləri ilə əlaqədardır.

TMS toponimlər kimi də yayılmışdır. Rus dilində bu cür sözlərdən zəngin materiallar toplamış N. K. Dmitriyev slavyan toponimika və onomastikasının Türkoloji təhlilsiz keçinə bilmədiyini qənaətinə gəlmişdir (N. K. Dmitriyev. *Stroy tyurkskix yazıkov*, M., 1962, səh. 505). Bu gerçəklik onunla bağlıdır ki, Türk dilli xalqlar ya köçüb məskunlaşdıqları yerlərə əvvəlki yurdlarının adlarını vermiş, yaxud da bu yerlər tarixən Türk dilli xalqların yurdu olmuşdur. Azərbaycan EA-

nın akademiki B. Budaqov yazır ki, Rusiya'nın Omsk və Tümen vilayətlərində **Bakino, Balaqanı, Bolşaya Tava, Ust Tava, Tevriz, Karqalı, Kaysı, Nijne Azı, Takmik, Abatsa, Aqalya, Sumı, Biça, Tava, Novı Tap** kimi coğrafi adlar Azərbaycan'ın **Bakı, Balaxanı, Alatava, Tava dağ**, (Abşeron), **Təbriz** (Cənubi Azərbaycan), **Qarğalı**, (Naxçıvan, Xaçmaz), **Qoysa** (Balakən), **Aşağı Aza** (Ordubad), **Toxmaq** (Tərtər), **Abad** (Ağdam), **Ağalı** (Zəngilan, Bərdə) **Suma** (Ağdaş), **Bico** (Ağsu), **Tava** (Şamaxı), **Tap** (Goranboy) kimi yer adları ilə ya eyni, ya da yaxın səsləşməyə malikdir (B. Budaqov, "Qərbi Sabirin bəzi coğrafi adlarına dair," *Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti*, 22/01. 1982). Bu cəhətdən Əfqanıstan'da Azərbaycanlılar yaşayan **Tapa, Əfşar Tapa** kənd adlarının **Tava, Tap** toponimləri ilə səsləşməsi də maraqlı doğurur. Ümumiyyətlə, hazırda Əfqanıstan'da yarım milyondan artıq Azərbaycanlı yaşayır ki, onların da burada məskunlaşması Nadir Şahın İran'da hakimiyyəti illərinə (1736-1747) təsadüf edir. İş ondadır ki, Nadir Şah özü Azərbaycan'ın Əfşarlar tayfasından olmuş, hakimiyyətini möhkəmləndirmək üçün İran'ın tabeliyində olan Əfqanıstan'a öz soydaşlarını köçürmüşdü. Cənubi Azərbaycan'dan Əfşarlar, Qarabağ'dan Cavanşirlər, Otuzikilər, Kəbirilər də Əfqanıstan ərazisinə belə düşmüş və o vaxtdan bu ölkədə yaşamaqdadırlar. Görünür ki, **Tapa, Əfşar Tapa** toponimləri də Əfqanıstan'a Cənubi Azərbaycan'dan gəlmişdir.

Hazırda Rusiya'nın Krasnodar diyarında **Apşeron** (əfşar sözüündən) adlı rayonun və bu rayonda **Kur, Samur, Samuk, Şirvan, Quba, Bakı, Muqan** adlı kəndlərin olması da maraqlı faktlardandır. Bu hal Azərbaycan şairi M. Əfşanı vəcdə gətirmiş və o, şerində buranı Azərbaycan'ın bir parçası adlandırmışdır.

Rusiya Federasiyası'nda Əreb mənşəli **qasım** (bölüşdürən, təqsim edən) sözüündən olan **Kasimov** adlı toponimlərin tarixi də qədimdir. Birinci toponim əsası 1152-ci ildə Rus knyazı Y. Dolqoruki tərəfindən qoyulan və 1491-ci ilə qədər Qorodets - Meşşerski adlanan **Kasimov** şəhəridir. Şəhərə bu adın verilməsinin tarixi belədir: Böyük Moskva knyazlığı ilə aparılan müharibədə Qızıl Orda xanı Ulu Məhəmməd'in oğlu Qasım xan döyüşü dayandırıb knyaz II Vasiliyə pənah aparmış, knyaz da Qorodets - Meşşerski şəhərini onun şərəfinə **Kasimov** adlandırmışdır. 1681-ci ilə qədər mövcud olan Tatar xanlığı da **Qasım xanlığı** adı ilə

tanınmış, **Kasimov** şəhəri isə xanlığın paytaxtı olmuşdur. Hazırda Ryazan vilayətində rayon ve rayon mərkəzinin, Moskva'da isə bir küçənin adı da **Kasimov'dur**. Rus Türkologları Moskva şəhərindəki **Balçuqskaya** (palçıq), **Kalançevskaya** (qalaça), **Baykalskaya** (bay+kal - qadağan edilmiş göl), **Artekovskaya** (artıq, yəni ən yaxşı, əla), **Balaklavskaya** (balıq+avlam), **Oçakovskaya** (ocaq), **Bazarskaya** (bazar) küçə adlarını mütərizədəki TMS-lərlə bağlayırlar. “İqor polku dastanı”nda **Kür** adlı çaydan danışılır. Akademik B. Budaqov'un fikrincə, Kursk şəhərinin adı da bu çayla bağlıdır.

Türk mənşəli bitki və heyvan adları da Rus dilində az deyil. Həmin adların Rus dilində yayılması, bircə, Türk dilli xalqların məişətinə məxsus canlı aləmin Rusiya şəraitinə gətirilməsi ilə bağlıdır. Türk mənşəli heyvan adlarının Rus dilində yayılması XII-XIII. əsrlərə təsadüf edir. Bu cəhətdən at adları xüsusi yer tutur. **Loşad, loşak, çalets, kariy, karabair, qunan** və s.-ni misal göstərmək olar. **Loşad** adına 1103-cü ildə “*Lavrentyev*” salnaməsində rast gəlinib və o, ilk dəfə “*Padenşina*” jurnalının 1769-cu il nömrəsində Türk mənşəli **alaşa** (arıq, zəif) və **at** sözləri ilə əlaqələndirilib. Rus dilçilərinin etirafına görə, **loşad** Rus dilində o qədər işləklik qananıb ki, əsil Slavyan sözü **konu** sıxışdırıb (Slovar İzvestiy Akademii Nauk, 1913). Maraqlıdır ki, Rus dilindən başqa dillərə yayılan da **loşad** olub (**lasaq** adı ilə osetin dilinə keçib).

Rus dilində at cinslərinin adları da TMS-dən formalaşib. Məs.: **çalıy, çalka, çalko, çaluxa çal** (rəng) sözü ilə, **kariy** (tünd qara kəhər at), **karabair, karakovıy** (daha da qara kəhər at) **qara** sözü ilə, **loşak** (bir yaşlı at) **alaşa** sözü ilə, **gunan** (üçillik at) **qudan** sözü ilə bağlıdır.

Akjilan, akzilan, babr, maral, tarakan, anqıç, devyakuş, karqa, sarıç və s. kimi heyvan, **ayva, armud, berqamot, injir, kizil, kişmiş, kavun, karaqaç, biryuza** və s. kimi bitki adlarının TMS olmasını sübut etməyə, yəqin ki, ehtiyac yoxdur.

Klassik Rus əfsanə, dastan ve salnamələrində rast gəlinən TMS də onların Rus dili həyatının çox qədimliyindən xəber verir. Məs., “Mamayev vuruşması”, “Ryazanlı Safoniya”, “Zadonşina” əfsanələrində, “Batı tərəfindən Ryazanın ta-

lan edilməsi haqqında povəst”də, “İqor polku dastanı”nda feodal mənasında **alpaut** (Azərbaycanda **Alpaut** adlı kəndləri xatırladır), **xatun** (xatın, arvad), **koçevət** (köçmək), **tma** (tümən, on min), **ulan** (oğlan) kimi sözləri misal gətirmək olar.

Mal, mülk mənalı **tovar** sözü (**tovariş** sözünün də buradan olduğu barədə fikir var) Rus dilində X əsrdən işlənmiş (“Polnoe sobraniye russkix letopisey”, I cild, L., 1926-28, səh. 87, 122, 258) və Türk dillərindəki **davar** (xırda buynuzlu malqara) sözündən əmələ gəlmiş, **tabor** fonetik tərkibində Macar dilinə də keçərək hərbi düşərgə mənasını almışdır. *Tsatrovo* (çadradan hazırlanan parça), **arık**, **boyar**, **ataman**, **karandaş** sözlərinin **çadra**, **arx**, *bəy+ər*, *böyük+ata*, *qələm+daş* kimi Türk sözləri ilə bağlılığı, **boyar** sözünün bəzi Avropa dillərində, eləcə də Slovak dilində yayılması da TMS-in geniş arealını göstərir.

N. K. Dmitriyev bir məqaləsində (leksikoqrafiçeskix sbornik, M., 1958) 358 Türk mənşəli sözün özünün də tam hesab etmədiyi siyahısını və təhlilini vermişdir. Buna **amanat**, **arxaluk**, **arşin** (arşın), **atara** (otlaq), **aşuq**, **aul**, **bay** (bəy), **baklajan** (badımcan) **baxça**, **başlıq**, **baştan** (bostan), **burdyuk** (bardaq, tuluq), **kamış**, **kayuk** (qayıq), **kizyak** (təzək), **sunduk** (sandıq), **taz** (daz), **çekan** (çovkan), **utyuq** (ütü), **şaşlıq** (şişlik) sözləri misal ola bilər.

Bəşər tarixinin ilk rəsmi ölçü vahidlərindən olan **arşin** termini XV əsrdən XIX əsrin sondaşlarına, yəni **metr** ölçü sistemi yaranana qədər Rusiya, Əfqanıstan, İran, Bolqarıstan, Türkiyə və digər Türk dilli ölkələrdə uzunluq ölçüsü kimi qəbul olunduğundan həmin ölkələrin dillərində də işlənmiş, Rusiya’da 71,12 sm-ə, Azərbaycan’da 75 sm-ə bərabər, başqa ölkələrdə isə 65 sm-dən 112 sm-ə qədər müxtəlif ölçüləri bildirmişdir. Bu ölkələrdə **arşin** üçün işlədilən alətin adı **arşin**, Rus dilində həmin ölçü ilə parça ticarəti edən tacirlərin adı **arşinnik** (arşınmalçı) idi. Maraqlıdır ki, **arşin** sözü Türk dillərində işlədilən xalq ifadələrini də Rus dilinə gətirmişdir. Məs.: **Merit vsax na odin arşin**; **Merit na svoy arşin** atalar sözləri (Slovar ruskogo yazıka, M., 1981, səh, 48) Azərbaycan dilindəki **öz arşını ilə ölçür**; **Hər kəsin öz arşını**, Türk dilindəki **Arşinləmək**; **herkesin arşınına görə bez vermezler** kimi atalar sözlərinin Rus dilinə tərcüməsindən başqa bir şey deyildir.

Hazırda Əfqanıstan, Türkiyə, Qazaxıstan, Zaqafqaziya, Orta Asiya və Ərəb dövlətlərində mövcud olan hər cür kanal qurğularını bildirmək üçün işlədilən **arık** (arx) da Rus dilində belə geniş areallı termindir.

Maraqlı cəhətlərdən biri TMS-in bir hissəsinin Rus dilində başqa dillərdən alınan, hətta slavyan mənşəli sözlərlə “mübarizə”də qalib gəlməsidir. Məs.: qədim Rus dilində **kola** (araba) ümumxalq sözü olsa da, XII əsrdən hazırda da işlək olan Türk mənşəli **teleqa** və **arba** ilə əvəz olunmuşdur. **Kərpic** anlamı üçün Ruslar vaxtilə Yunan mənşəli **plinf**, **keramida** və Slavyan mənşəli **layno** sözlərini işlədirdilər. Lâkin sonralar **kirpiç** (kərpic) bu üç sözü sıradan çıxarmışdır. Qədim silahlarda ox, kaman yerləşən yerə Rus dilində **tul** deyirdilər. Ancaq XVII əsrdə Türk dillərindən keçən **saydak**, **kolçan** (oxluq) bu sözü sıxışdırıb işləklik qazanmışdır.

TMS-in Rus dilinə keçdikdən sonra hansı semantik dəyişikliklərə uğradıqlarını da nəzərdən keçirmək maraqlı olardı. Qeyd edək ki, TMS-i bu cəhətdən belə qruplaşdırmaq olar:

1. Öz ilkin mənalarını saxlayanlar; məs.: **kumaç** (qumaş), **sazan**, **ayran**, **aşuq**, **kişlak**, **derviş**, **tamqa** (damğa), **baklajan** (badımcan), **altun** (qızıl), **kazna** (xəzinə) və s.
2. Mənaca məhdudlaşanlar; məs.: Rus dilində **ulan** (oğlan) knyaz oğlu, **djiqit** (igid) dəliqanlı, qəddar, **bayram** iki - üç günlük şənlik, **asker** (əsgər) döyüşçü, Türk əsgəri, **tyutyun** (tütün) aşağı keyfiyyətli tütün, **duxan** (dükən) şərab satılan yer, **izyum** (üzüm) giləsi qurudulmuş üzüm, **uryuk** (ərik) ərik qurusu, **septala** (şaftalı) şaftalı qurusu, **balık** balıq konservinin bir növü, **kurdyuk** (quyruq) qoyun quyruğu, **arba** (araba) çoban briqadalarında işlədilən dördtəkərli və ya iki təkərli nəqliyyat vasitəsi deməkdir.
3. Mənaca genişlənənlər; məs., **tma** (tümən) daha çox, çoxlu, **ulus** (el) ölkə deməkdir.
4. Öz mənasını dəyişənlər; məs., **tomoşa** (tamaşa) hərc-mərclik, qarışıqlıq, **balda** (balta) dağçapma çəkici, **laçuqa** (alaçıq) kasıb ev, **şerba** (şorba) balıq şorbası, **barış** (barışmaq) mənfəət, fayda, **baxroma** (məhrəba) saçaq,

kutuzka (quduz) həbsxana, qazamat, **kuren** (küren) küləşdən düzəldilən çadır deməkdir.

Rus və Azərbaycan dillərində buraxılan ensiklopediya və izahlı lüğətlərdə, o cümlədən texniki lüğətlərdə də **baraban** (mexanizmlərdə silindrvarı hissə), **kobza** (musiqi aləti), **kurqan** (siini təpə), **kazak** (vergidən azad kəndli, qaçqın, hərbi xidmətçi), **mazut, neft** sözlərinin **balaban, qopuz, qurqan, qoçaq, mazut, neft** kimi TMS-lə bağlı olduğu, **karat** (çəki ölçüsü), **mumiya** (minarel maddə, boya), **naşatır** (kristallik maddə), **maskara** (məsxərə, istehza), **karavan** (karvan) kimi Ərəb və Fars sözlərinin isə Türk dilləri vasitəsilə Rus dilinə keçdiyi göstərilir.

Gətirilən misal və faktlardan aydın olur ki, Rus dili, eləcə də başqa dillər TMS-lə xeyli zəngindir və belə sözlərin sanballı lüğətini hazırlamaq həllini gözləyən problemdir.